

Karlo GADANYI
Mađarska

PRIDJEVI KOJI OZNAČUJU BOJU U KAJKAVSKOM DIJALEKTU ZALSKIH HRVATA

U raznim razdobljima lingvisti su, s različitih aspekata, prilazili nazivima boja. Nažalost, to je značajno područje leksika samo periferno obrađeno u hrvatskom jeziku. Istražujući govor keresturskih Hrvata koji je jako izložen mađarizaciji, autor zaključuje da se u tom u kajkavskom dijalektu zalskih Hrvata upotrebljava razmjerno malo pridjeva za označavanje boja. No, pored općeprihvaćenih, osnovnih boja prisutne su i sporedne, te složene boje.

1. Tema moga kratkog izlaganja su pridjevi koji označavaju boju u kajkavskom dijalektu pomurskih Hrvata. Na lijevoj obali Mure, Hrvati obitavaju u osam naselja. Tijekom povijesti bijahu izloženi kad slabijim, kad jačim situacijskim tendencijama. U tom kontekstu, među najteža razdoblja spada vrijeme poslije II. svjetskog rata. O tome mogu i sam svjedočiti, naime, na vlastitoj sam koži osjetio sve nedaće spomenutog razdoblja. Često je asimilirano pučanstvo čisto hrvatskih naselja u kojima se prije 30-35 godina govorilo isključivo hrvatski. Nažalost, među ta naselja spada i moje rodno selo Kerestur. Selo ima blizu 3000 stanovnika, i premda je 85% pučanstva hrvatske nacionalnosti, rukovoditelji mjesnih organa bijahu uvijek Mađari. Asimilacijski proces koji je zahvatio ovo naselje ima više uzroka.

Poslije II. svjetskog rata, selo je dugo bilo izolirano od matične zemlje, od matičnoga naroda, od međimurskih Hrvata, s kojima dijeli zajednički jezik, tradiciju i kulturu. Dakle, s jedne strane, put prema Hrvatskoj bio je zatvoren a, s druge strane, veze su izgrađivane nužno samo prema Mađarima.

2. Mađarizacija je uvijek bila prisutna u mom rodnom selu. Govor kajkavskih Hrvata svatko je podcjenjivao, nastao je osjećaj manje vrijednosti čak i naspram baranjskih i bačvanskih Hrvata. U skoro potpunom zapostavljanju mjesnoga govora, neslavnu ulogu je odigrala i škola, naročito pedagozi mađarske nacionalnosti, ali i pedagozi hrvatske nacionalnosti, koji su u najviše slučajeva došli iz drugih krajeva, te govorili hrvatski književni jezik. Mjesni govor nisu uzeli kao osnovu u učenju jezika već su ga htjeli iskorijeniti. Na taj način bilo je u opasnosti i samo postojanje materinskog jezika.

Jedna nacionalna manjina treba imati svoju inteligenciju a naše je selo inteligenciju uvijek uvozilo. Došljaci pak emocionalno nisu bili vezani za mjesne Hrvate. Danas se primjećuje određena pozitivna promjena u tom pitanju.

3. Asimilaciju je ubrzavala još jedna važna činjenica. Crkva je uvijek bila značajan faktor u čuvanju materinskog jezika, njegovala je kulturu u materinskom jeziku. U većini hrvatskih naselja Zalske županije vjerski obredi nikad nisu održavani na hrvatskom jeziku, premda je u nekim selima i sam svećenik hrvatske nacionalnosti. To je potpuno apsurdna situacija. Da li je onda uopće čudno da smo velikim dijelom asimilirani?

Naznačena pitanja nisu tema moga izlaganja. Ali o njima, na drugom mjestu, svakako treba govoriti.

Mjesni govor Kerestura ne razlikuje se puno od kajkavskih govora ostalih hrvatskih naselja Zalske županije. Ti su govori očuvali mnoge osobine koje svoje korijene vuku iz praslavenskog jezika. To se najviše očituje u glasovnom sustavu. Naselja, međusobno udaljena svega nekoliko kilometara, zadržala su govorne posebnosti koje ih međusobno razlikuju. Spomenute razlike najočitije su na fonetskoj razini te u leksiku. Istraživači su, sve do danas, jako malo pozornosti posvećivali istraživanju leksičkoga blaga zalskih Hrvata. Krajnje je vrijeme da se sakupi leksički materijal ili da se izradi rječnih tih govora. Ako to sada propustimo, nestat će vrijednosti koje više nitko neće moći nadoknaditi.

Mogu samo pozdraviti činjenicu, da je u posljednje vrijeme jezik zalskih Hrvata privukao pozornost istraživača iz Hrvatske, koji na taj način pridonose očuvanju tih izvanrednih vrijednosti. Nadamo se da će samostalna i suverena Hrvatska, koju su zalski Hrvati oduševljeno prihvatili, uspjeti okupiti Hrvate u jednu pravu obitelj.

4. Jezik Hrvata iz Kerestura u pojedinim područjima pokazuje izvanredno bogatstvo. Ovdje pomišljam na područja uvjetovana načinom života, dakle, prvenstveno na stručni leksik tradicionalnih seljačkih gospodarstava. Promjenom načina života taj stručni jezik postupno nestaje.

Druga pak područja karakterizira siromaštvo, odnosno jako izraženo pojednostavljanje. Ovamo pripadaju i pridjevi za označavanje boja, čija je uporaba veoma pojednostavljena, čak i u usporedbi s ostalim hrvatskim govorima u Mađarskoj. Jedna od važnih odlika čovječjega vida, moć je raspoznavanja boja. Odnos jednog naroda prema različitim bojama određuje i povijesni razvoj i način života. U osjećajnoj percepciji boja simboli su odigrali veoma važnu ulogu. Čovjek je tijekom svoga razvoja percepciju boja povezao s konkretnim predmetima (zeleno travo, crvena krv, plavo nebo itd.).

U raznim razdobljima lingvisti su, s različitih aspekata, prilazili nazivima boja. Tim značajnim područjem leksika u nas su se bavili više-manje periferno. Što se tiče hrvatskih govora u Mađarskoj, prethodna konstatacija vrijedi još više.

5. Istražujući govor keresturskih Hrvata, možemo zaključiti da upotrebljavaju razmjerno malo pridjeva za označavanje boja. Pored, u lingvistici prihvaćenih, osnovnih boja prisutne su i sporedne, te složene boje.

Najčešće upotrebljavane riječi za označivanje boja jesu pridjevi *beli, črni, zeleni, čerleni, žouti, sivi, modri*. Leksemi *plav* i *smeđ* – nepoznati su.

B e l a b o j a

U grupu označenu pridjevom *beli*, spadaju još leksemi *sed* (*sede laose*, usp. i imenice *sedina, sedak* ‘podrugljiv naziv za mladića svijetle kose’), *bleden* (*bleden je kak smrt*).

Pridjev *bel* našao sam u sljedećim izrazima: *bele kruh, bela vrana* (*retka je kak bela vrana*), *bela kava, bela nedela, belo vino, bela rauža, bela meša, ni to belo niti črno, belo melo* (‘bijelo brašno’), *beli kolomper, bele lause* (*plete bele lause*), *bel je kak mleko, bel je kak bela stena, bel je kak smrt, bela zora* (*bomo plesale do bele zore*). Pridjev *bel* rabi se i u značenju ‘čist’ i ‘svijetao’. Npr.: *bela zvezda, bele mesec, bele oblak*.

Boje u ovom govoru nisu dobile nikakvo politično značenje.

Riječ *bel*, rijetko se pojavljuje u složenicama – npr: *sivobel*, češće na mađarskom jeziku: *to te je sürkešfeher; Paok se je kupil sürkešfeher robačo*.

Č r n a b o j a

Što se tiče frekventnosti, riječ za ovu boju zauzima doista visok položaj u govoru. Ako istražujemo njezinu semantičku strukturu, možemo razlikovati tri značenjske grupe. Prva grupa pokriva osnovno značenje boje u takvim sintagmama kao što su: *črni dim, črna kapa, črni cokli* (‘cipele’), *črn škerlaok*.

U drugu grupu spadaju metaforična, prenesena značenja u smislu ‘prljav, umrljan’: *lice mu je črno, roke so mo črne*. Za označivanje fizičke iscrpljenosti,

umora, veoma je dobar i zanimljiv sljedeći izraz: *trudna* ('umorna') *sem kak črna mati zemla*.

To sam, skupljajući, čuo i zabilježio od jedne osamdesetpetogodišnje žene.

Treće značenje s kojim sam se susreo ima negativan predznak i rabi se u smislu 'loš': *črno gledi, črne misli ima*. Taj naziv pojavljuje se još i u stalnim, okamenjenim izrazima i u stručnoj terminologiji: *črni maček, črna noć, črne joči, noseti črno* ('žaliti, nositi crninu'), *črni kruh, črna kaova, črna povertneca, črna vrana, črna meša, črni robec, črni grah, črne laose; črno vidim pred jočema, glediš čez črne jočale; to je nete belo, nete črno; črn je kak vraog; to je kupil po črnom*.

Čerlena boja

Crvena je boja u prirodi veoma česta. Jednojezični rječnici različitih slavenskih jezika, donose velik leksički materijal za crvenu boju i njezine nijanse. Pridjev *čerlen* u jeziku keresturskih Hrvata upotrebljava se dosta rijetko. Za označivanje nijansi te boje najčešće se rabe mađarski izrazi. Osnovno značenje pridjeva *čerlen* jest označivanje boje: *čerlene lajbec, čerleno vino, čerlena jaboka, čerlena povertneca, čerlene ribizlen, čerlene papriš, čerlena kopriva, čerlene tulpan, čerleno zelje*. Boju kose, međutim, označava izraz *herđaov*: *ona je herđaova* (ili podrugljivo: *herđaovka*). Spomenuti mađarski oblici, izrazi, su sljedeći: *sárgáspiros*: – *lice mo je veke šargašpiroš* – i *halványpiros*: – *nose holvańpiroš kapo*.

Uporaba leksema za označivanje crvene boje u političke svrhe česta je pojava u različitim jezicima. Takva vrsta ideološkog označivanja u hrvatskom jeziku Keresturčana uopće ne funkcionira.

Ako jezik zalskih Hrvata usporedimo s jezikom gradišćanskih Hrvata, možemo uočiti da je leksik za boje u gradišćanskih Hrvata mnogo bogatiji.

Modra boja

Kao što sam već spomenuo, naziv *plav* i njegove nijanse ne pojavljuju se. U drugim slavenskim jezicima, riječi za tu boju i njezine nijanse izvanredno su brojne, s više prenesenih značenja. To nije slučaj u govoru Hrvata iz Kerestura koji je upotrebljavaju samo za označivanje konkretne boje: *modro nebo, modre joči, modra robača, modro lice, modra sliva*. U složenicama: *temnomoder, svetlomoder*, ili, mađarska varijanta: *šötetkek robec, piskoškek bajk; on se je kupel vila-goškek bajka*.

Zelena boja

Definicija *zelene* boje u najviše jezika vezuje se za riječi: *trava, lišće* ('koje je boje trave, lišća'), ali taj je pojam vezan i uz mnoge druge imenice, u pravom i prenesenom značenju. Tako je i u zalskih Hrvata, gdje je taj broj mnogo manji,

usp. primjerice: *zelena suknja, zeleni robec, zelena trava*, pa i: *zelen Božić (zelen Božić, bel Vuzem)*. Ponekad se pridjev *zelen* rabi u značenju 'mlad, svjež': *zeleni grah, zeleno drvo, zelene grm, zelene joče*. Riječ *zelen* rabi se i u prenesenom značenju i tada znači 'mlad, neiskusani': *ti si išče zelene, zelena mladina, zelene mlaodenec, zelene detec*. Leksičko siromaštvo za označivanje te boje potkrepljuje i činjenica što sam našao tek jednu složenicu s riječju *zelen*: *svetlozelen*.

S i v a b o j a

Siva boja ne spada među najugodnije. Obično ukazuje na maglovito, tmurno raspoloženje, na starost: *sivo jutro, sivi den, sivo nebo, sivi oblak, siva žalost, sivi život, siva starost, sive laose*. Često se rabi pri određivanju boje životinja: *sivi konj, sivi miš, sivi vok*.

Ž o t a b o j a

Njezine nijanse u ovom govoru rijetko srećemo. U prvom redu, ukazuje na boju konkretnih predmeta, dijelova tijela i životinja: *žoto listje, žota rouža, žota jesen, žoto vino, žota koža, žote joči, žota zvezda, žota raca, žote picek*. Nazivi za boju limuna i narandže, te za ostale nijanse žute boje posuđeni su iz mađarskog jezika, usp. *citromsárga; naranccsárga: Pak je v narančšarga robače*.

Tijekom skupljanja, samo jednom sam uspio zabilježiti komparativ od pridjeva koji označuju boju: *To je bole zeleno*. Tvorba "jednostavnog" komparativa u ovim govorima ne postoji. Hrvatsku tvorbu riječi za različite nijanse te deminutivne oblike nisam zabilježio. Za takva značenja rabe se mađarske riječi: *To je fehereb; To je išče zöldeb* i sl.

Zabilježio sam tek nekoliko naziva iz drugih jezika: *bordo, bež, indigo, lila, drap, cinober* (ti se pridjevi ne sklanjaju). Česti su, međutim, izrazi preuzeti iz mađarskoga jezika. Uostalom, utjecaj mađarskog je, takoreći, nezaustavljiv.

U izloženom sam želio pružiti kratak pregled teme naznačene u naslovu. Moj cilj nije bio cjelovitost. Želio sam skrenuti pozornost na jezičnu i kulturnu vrijednost koju predstavljaju Hrvati u Zalskoj županiji, u Republici Mađarskoj. Njihov jezik je u opasnosti. Skupljanje, a time i čuvanje postojećih vrijednosti naš je važan zadatak.

Volio bih kad bismo na tome zajednički radili, jer to nam je zajednički interes.

ADJECTIVES THAT REFER TO COLOR IN THE KAJKAVIAN DIALECT OF THE ZAL CROATS IN HUNGARY

Summary

Linguists have approached color terms from different aspects at different time periods. Unfortunately, this significant part of the lexicon has only been marginally analyzed in Croatian. Analyzing the sub-dialect of the Kerestur Croats, which is exposed to strong Magyarization, the author concludes that there are very few adjectives that refer to color in the Kajkavian dialect of the Zal Croats. However, in addition to the generally accepted primary colors, there are also secondary and complex colors.